

Selge keele liikumisest maailmas

Katrin Hallik

Eesti Keele Instituudi eurokeelehooldaja

*Palun vabandust, et kiri tuli liiga pikk,
kuid mul polnud kahjuks aega lühikest kirjutada.*

(Mark Twain)

Teise maailmasõja järel tekkinud ja viimasel paaril aastal taas tuule tiibadesse saanud selge keele liikumine köidab maailmas tähelepanu. Algselt olid liikumise eestvedajad ainult paar vabatahtlikku ühendust ja üksikaktivisti ning sedagi ingliskeelsetes riikides. Nüüdseks on pilt muutunud ja selge keele liikumine on kujunenud riiklikult koordineeritud tegevuseks paljudes riikides. Soovime ju kõik tarbijatena liigse pingutuseta aru saada nii seadustest kui ka muudest ametlikest tekstidest, kasutusjuhenditest, ravimiinfost jms.

Mis on selge keel ja millega tegeleb selge keele liikumine?

Selge keel on selline keel, mis on muudetud keskmisele inimesele arusaadavaks. Selgest keelest on eemaldatud ebavajalik keerukus, kuid alles on jäetud stiil. See on lugejakeskne keel.

Eristada tuleb selget keelt (ingl *plain language*) ja arekeelt (ingl *simple language*). Selge keel on kõigile ühiskonna liikmetele mõeldud lihtsa ja selge vormiga ühemõtteline keelekasutus. Arekeel on lihtsustatud, kergloetav ja -mõistetav keel (näiteks arengupuudega inimeste tarvis).

Selge keel ei ole lihtsustatud keel. Selgelt väljenduda on tavaliselt raskemgi, sest ametlikult tekstilt eeldatakse enamasti keerukat väljenduslaadi, mis justkui lisab sõnadele kaalu. Sageli on aga tulemus kirjutamise eesmärgile vastupidine – lugejal või tarbijal on teksti sisust raske aru saada. Arusaadava teksti kirjutamine seevastu nõuab sõnumi täpset läbimõtlemit ja teksti hoolikat lihvimist.

Selge keel on kantsleikeele vastand ning sellel on pikk traditsioon. Selge keel ei seisne üksnes arusaadavas sõnavaras ja lausestuses, vaid see puudutab laiemalt kogu teksti ülesehitust – visuaalset külge, loogikat, aga ka teksti katsetamist tarbija peal.

1970. aastatel hakati selge keele põhimõtetest lähtuvalt dokumente koostama USA-s, Kanadas ja Ühendkuningriigis. Inglismaal Rugby linnas asutati 1983. aastal juristide algatusel vabatahtlik ühendus Clarity, millel on praegu üle 1000 liikme enam kui 50 riigis, Rootsisis on liikmeid 22, Soomes 7, Eestis 2.

Clarity on rahvusvaheline, põhiliselt juristidest, keeleinimestest ja ametnikest koosnev ühendus, mille eesmärk on selge keelekasutuse propageerimine eelkõige seadusloomes. Antakse välja ajakirja Clarity, mille varasemaid numbreid on võimalik ka ühenduse kodulehel lugeda. Organisatsioon korraldab üle aasta rahvusvahelisi konverentse, viimati toimus konverents Clarity 2010 Lissabonis, kus tutvustasime ka Eesti eurokeelehooldetegevust.

Clarity eesmärk on vältida arhailist, ebaselget ja keerukat juriidilist keelt ning muuta igapäevased keeletavasid. Vajadus selle järele on näiteks Ühendkuningriigis väga suur, siinkohal üks näide asjaõiguseseadusest (vastu võetud 1925!).

Rent reserved by a lease, and the benefit of every covenant or provision therein contained, having reference to the subject-matter thereof, and on the lessee's part to be observed or performed, and every condition of re-entry and other condition therein contained, shall be annexed and incident to and shall go with the reversionary estate in the land, or in any part thereof, immediately expectant on

the term granted by the lease, notwithstanding severance of that reversionary estate, and without prejudice to any liability affecting a covenantor or his estate.

Sedalaadi seadusteksti tõlkimine (ka arusaadavasse inglise keelde) oleks meeltemööda ilmselt üksnes pähklipurejatele. Briti valitsuse kodulehel¹ on näha, et seadustekstide lihtsustamine siiski käib.

Selge keelekasutuse nimel aktiivselt tegutsevaid ühendusi on maailmas teisigi, näiteks Plain Language Association InterNational PLAIN (Kanadas loodud, nüüd rahvusvaheline), Center for Plain Language (USA), Plain English Plus (Austraalia), Association of Swedish Language Consultants (Rootsi), Português Claro (Portugal). Ka ühendus PLAIN korraldab üle aasta rahvusvahelisi konverentse, järgmine toimub 9. – 11. juunil 2011 Stockholmis. Clarity ja PLAIN ongi maailmas kaks põhilist organisatsiooni, mis selge keele toetajaid koondavad ning neile vajalikku informatsiooni vahendavad.

Selge keele rakendamise eeskuju maailmas on Rootsi, kus justiitsministeeriumis töötab eelnõude juriidilise ja lingvistilise läbivaatamise talitus, kelle eesmärk on tagada seadusloome juriidiliselt kõrge tase ning selge keel. Ühtegi eelnõu ei võeta vastu selle talituse nõusolekuta. Rootsis algas selge keele liikumine samuti juba 1970. aastatel, kui tarbijatest alguse saanud ametlike tekstide lihtsustamise revolutsioon jõudis valitsusasutusteni, mille tulemusena loodi vajalikud ametikohad selge keelekasutuse riiklikuks korraldamiseks. On avaldatud arvamust, et Rootsis ei ole ilmselt ühtegi kõrgetasemelist dokumenti, mis keskmisele kodanikule liiga keeruline oleks.

Selge keelekasutuse suurepärase näide on ka Hollandi põhiseaduse paralleelversioon. Euroopa keeleõppe raamdokumendi põhjal koostas Hollandi firma BureauTaal tekstide keeletaseme hindamise programmi Texamen, millega hinnati Hollandi põhiseadust teatud tunnuste (nt kantseleikeel, umbisikuline tegumood, sõnasagedus, nominalisatsioon, lausete pikkus) järgi. Selgus, et põhiseaduse teksti suudavad mõista ainult pooled hollandlased. Seejärel loodi ekspertide töörühm, kelle ülesanne oli kirjutada põhiseadus ümber nii, et 95% elanikest suudaks seda raskusteta mõista. Eesmärk saavutati ning uut põhiseaduse teksti kasutatakse paralleelselt ametliku versiooniga.

Euroopa Liidu institutsioonides hakati selge keele vajadusest aktiivsemalt kirjutama 1990. aastatel. 1998. aastal alustati kampaaniat „Fight the Fog”, mille algatajad olid selge keele asjatundjad Martin Cutts ja Emma Wagner. Rootsi eesistumise ajal 2001. aastal peetud Euroopa õiguse konverentsil oli selge keelekasutus üks peamisi teemasid. Euroopa Komisjon üllitas hiljaaegu selge kirjutamise põhimõtete uuendatud versiooni.²

Arenenud on koostöö ELi riikide keelenõustajate vahel, kuna vajadus selge keele akadeemilise koolitamise järele on suurenenud. 2010. aasta lõpus algatasid Belgia Katholieke Hogeschooli õppejõud rahvusvahelise projekti „Selge keel” (*euro-clear*), mille eesmärk on koostada selge keelekasutuse ja infodisaini õppekava ning rakendada seda esialgu kolmes Euroopa ülikoolis (Belgias, Portugalis ja Austrias) üheaastase diplomioõppe kursusena. Projekti „Selge keel” rahastust taotletakse Euroopa Komisjoni pidevõppe programmist. Töörühma tegevuses osaleb ka Eesti Keele Instituudi eurokeelehoolde üksus.

Selge keele nõue riiklikul tasandil on leidnud väljenduse ka USAs, kus 2010. aastal võeti vastu selge kirjutamise seadus (*Plain Writing Act*), mis kohustab valitsusasutusi dokumente selges keeles kirjutama ning ametnikele sellekohaseid koolitusi korraldama.

¹ <http://www.legislation.gov.uk/>.

² Euroopa Komisjoni selge keelekasutuse juhised „Kirjuta selgelt”; http://ec.europa.eu/translation/writing/clear_writing/how_to_write_clearly_et.pdf.

Selge keele toetuseks õigustekstides on Portugali valitsus tellinud mitmeosalise programmi Simplegis (eesmärk on ka seaduste arvu vähendada). Programm valmis ettevõtjate, kultuuriametnike, juristide, ametiühingute jt ühistööna.

Lõuna-Aafrika Vabariigis võeti 2008. aastal vastu uus tarbijakaitse seadus, milles on öeldud, et *tarbija kaitse* tähendab seaduses muu hulgas ka selget keelekasutust ja visuaalselt arusaadavat esitlust. Seaduses on öeldud, et igasugune tarbijale kavandatud dokument, teade või visuaalne esitus peab olema koostatud nii, et keskmise kirjaoskuse ja keskmise teadlikkusega tarbija saaks ilma liigse pingutuseta aru selle sisust, stiilist, sõnastusest, illustatsioonidest jm.

Selgekeelsust toetavaid näiteid on palju ja need tõendavad, et selge keele põhimõtteid arvestavad paljude riikide tippametnikud.

Kas keelenõustajate atesteerimine on vajalik?

Viimastel aastatel on hakatud rääkima vajadusest muuta selge keele praktika professionaalseks. Maailmas on palju firmasid, kes pakuvad keelenõustamise ja selge keele koolitust nii riigi- kui ka eraettevõtetele.

2009. aastal esitleti Sydneys PLAINi konverentsil dokumenti „Draft options paper: Professionalising plain language”.³ Kirjutise autorid, kes ühtlasi juhivad selge keele liikumist, püüdsid defineerida selget keelt ning välja selgitada, kas selge keelekasutuse hindamiseks on vaja kehtestada standard. Autorite arvates on aeg luua uus rahvusvaheline selge keele institutsioon, mis oleks katusorganisatsioon kõigile teistele selge keele ühendustele ja mis korraldaks keelenõustajate koolitamist ja atesteerimist ning selge keele uurimist.

Kirjutis tekitas palju poleemikat ja vastuväitena on öeldud, et standardeid ei saa seada selgele keelele, vaid üksnes keelenõustajate oskustele. Selge keel kuulub kõigile – seda ei saa pidada väikese kvalifitseeritud rühma õiguseks.

Samas on mõistetud, et keelenõustajate atesteerimine oleks oluline samm selge keele professionaalsemaks muutmisel. See oleks garantii nii selgekeelse dokumendi kui ka selge keele koolituse tellijale ning annaks professionaalse staatuse ka praktikule. Rootsis, kus on ainsana olemas kolmeaastane keelenõustamise diplomiope, värbab enamik valitsusasutusi üksnes atesteeritud keelenõustajaid. Selge keele koolitusprogramm on Rootsis kahes ülikoolis – kokku 20 õppekohta ja ligi 300 soovijat igal aastal.

Teine võimalus oleks keelenõustajate atesteerimine töötulemuste põhjal. Selge keele praktikud on pärit eri elualadelt, erineva haridustaustaga, enamasti iseõppijad.

Kas standard peaks olema rahvusvaheline või riiklik? Mõnes riigis on selge keelega tegeletud aastakümneid, mujal ollakse selge keelekasutuse teadvustamisega alles algusjärgus. Riiklik standard saaks keskenduda kohalikele vajadustele. Iga riik peaks oma standardi siis eraldi koostama ning looma asutuse, mis hindamise ja atesteerimisega tegeleb. See oleks paljudele väiksematele riikidele vahetasuv ettevõtmine. Rahvusvahelise standardi võiks seetõttu koostada keskne atesteerimisasutus ning kohalikud atesteerimisasutused oleksid standardi rakendajad. Sedalaadi atesteerimisteenust oleks võimalik ka teistest riikidest sisse osta. Standardi koostamisel võiksid osaleda selge keele kogukond, Rahvusvaheline Standardiorganisatsioon (ISO), Standardiarendusorganisatsioon (SDO), ülikoolid jt.

Arutelu standardi vajalikkuse üle on alles alanud ja enne kui tegudeni jõutakse, võib minna veel aastaid. Kas võib juhtuda, et vabatahtlikust algatusest ja missioonitundest võrsunud selge keele liikumine kaotab oma loova jõu, kui keele kasutamist standardi raamidesse suruma

³ N. James *et al*, Draft options paper: Professionalising plain language. Sydney, 2009.

hakatakse? Kuidas on võimalik luua kõigile keeltele ühtset standardit? Kas toodab see tegevus ka ise bürokraatiat, kui seda näiteks ELi tasemel korraldada? On teisi küsimusi ja kahtlusi ning eks aeg näitab, millises suunas liikumine tegelikult areneb.

Praktilisi soovitusi arusaadavamaks väljendumiseks

Õigusteaduse professor Joseph Kimble, üks selge keele liikumise eestvedajaid, on andnud järgmisi soovitusi.

1. Kavanda ja kirjuta dokument lugejat silmas pidades. Sinu eesmärk on anda edasi oma mõtteid võimalikult selgesti.
2. Ära anna järele kiusatusele väljenduda ametlikult. Ole loomulik (kuid mitte liiga kõnekeelne). Kujutle, et kõneled otse lugejale.
3. Jäta välja ebavajalikud detailid. Anna edasi üksnes seda informatsiooni, mida lugejal vaja on.
4. Kasuta teksti selgitamiseks näiteid, tabeleid ja loetelusid.
5. Kui võimalik, katseta tarbijale mõeldud teksti enne avaldamist.
6. Pööra tähelepanu dokumendi ülesehitusele – ära kasuta liiga pikki lõike, tõsta oluline tekstis esile.
7. Grupeeri seotud mõtted lähestikku ning kasuta loogilist järjestust.
8. Poolita pikad laused.
9. Pikemate dokumentide alguses kasuta lühikokkuvõtet, sisukorda vms.
10. Väljenda olulist verbide, mitte abstraktsete nimisõnade abil.

Eesti näide

Eesti keelekorralduses on aastakümneid tehtud tõsist tööd selgekeelsuse nimel. Selleteemalisi trükiseid on väga palju ja siinkohal ei ole eesmärk neist ülevaadet anda.

Tahaks üksnes küsida, kui võrd Eesti ametnik selge väljendumise hädavajalikkust teadvustab. Kui kindlalt tunneb end ametliku teksti koostaja eesti keele grammatikas, sõnavalikus, stiilis? Kuidas seda kindlustunnet suurendada ja kelle ülesanne see peaks olema?

Üks näide selle kohta, et ka Eesti seadused vajavad „tõlget”. Lõige pärineb töölepingu seadusest.

§ 107. Töölepingu lõpetamine kohtus või töövaidluskomisjonis

- (1) *Kui kohus või töövaidluskomisjon tuvastab, et töölepingu ülesütlemine on seadusest tuleneva aluse puudumise või seaduse nõuetele mittevastavuse tõttu tühine või vastuolu tõttu hea usu põhimõttega tühistatud, loetakse, et leping ei ole ülesütlemisega lõppenud.⁴*

Ehk oleks aeg õppida toimima Albert Einsteini sõnade kohaselt: „Muuda kõik nii lihtsaks kui võimalik, kuid mitte rohkem!”

---

⁴ <https://www.riigiteataja.ee/akt/13120899>.